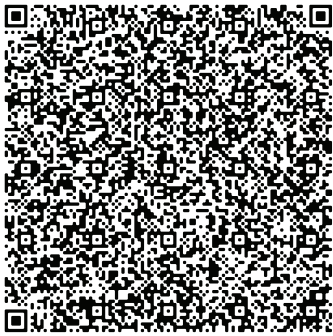

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 159.9.019 + 378.14

Ольга Лозова

ORCID iD 0000-0002-3549-195X

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри практичної психології Інституту людини,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
пр-т П. Тичини, 17, 02152 м. Київ, Україна
o.lozova@kubg.edu.ua

ПСИХОЛОГІЯ VS ПРАКТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ? ОСВІТЯНСЬКИЙ ВІДГОМІН НАУКОВОЇ ДИСКУСІЇ

У статті проаналізовано історію становлення практичної психології в Україні протягом останніх 30 років; актуальний стан вищої освіти психологів; структуру практичної психології як однієї з суспільних практик; структуру діяльності у практичній психології. Проведено порівняльний аналіз методології наукової та практичної психології. Зроблено висновок про необхідність збереження підготовки студентів за спеціалізацією «практична психологія» в рамках спеціальності «психологія».

Ключові слова: вища освіта в Україні; методологія діяльності; порівняльний аналіз; практична психологія; психологія.

Вступ. Останнім часом у вищій освіті України відбулися зміни: відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266 «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» (Постанова Кабінету Міністрів, 2015) було змінено перелік спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавра, спеціаліста і магістра. Зокрема, під егідою спільної галузі знань «Соціальні та поведінкові науки» (код 05) було об'єднано напрями підготовки (спеціальності) «психологія» (шифри спеціальності 6.030102, 7.03010201, 8.03010201) та «практична психологія» (шифри 6.030103, 7.03010301, 8.03010301) (Перелік галузей знань, 2015). Відтак, підготовка здобувачів вищої освіти двох вищезазначених напрямів відтепер здійснюється за спеціальністю «психологія» (код 053). Новий перелік спеціальностей було гармонізовано з рекомендаціями Міжнародної стандартної класифікації освіти, переліком наукових спеціальностей та вимогами національної системи праці в Україні.

Укрупнення переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчаль-

них закладах, цілком кореспондує з концепцією холистичної освіти і сприяє формуванню цілісної особистості в епоху постмодерн (Бурак О. С., 2015). Однак, попри здійснені організаційні зміни, потреби суспільства у професійній діяльності практичного психолога не зменшилися, більше того, останнім часом вони постійно зростають.

Вища освіта психолога в країнах Західної Європи не знає поділу на психологію та практичну психологію. Навчання там відбувається на підставі стандарту EuroPsy – Європейського сертифікату з психології, концепція якого була офіційно сформульована Європейською Федерацією професійних психологічних асоціацій (EFPPA) в 1997 році (Лунт І., 2012). EuroPsy включає в себе вимоги до академічної та практичної підготовки психологів, вимоги щодо дотримання ними професійних етичних норм, а також ряд вимог щодо підтримання високого рівня компетентності психологів, вже сертифікованих за EuroPsy.

Прикладом такої неподільності є фундаментальна праця Oxford Handbook of Education and Training in Professional Psychology, яка комплексно забезпечує зміст навчання та підготовку кадрів у професійній психології (Johnson W. B., Kaslow N., 2014). Праця є спільним ресурсом, який охоплює весь спектр важливих питань, чинні стандарти і

нові тенденції психологічної освіти та професійної підготовки. Автори підручника розробили моделі і стандарти компетентності: викладачів, клінічних працівників, керівників аспірантури, практиків, стажерів та докторантів навчальних програм і керівників навчальних сайтів. При розробці навчальних програм та оцінці результатів підготовки на передній план висуваються питання компетентії психолога як такого, а не окремих вузьких спеціалістів.

У дослідженнях з педагогіки вищої школи на Заході переважає локальна наукова проблематика, як от: дослідження потенційного ефекту соціальної підтримки на успішність студентів з низьким соціальним статусом (Malecki S. K., Demaray M. K., 2006), паралельні концепції викладання та їх зв'язок з результатами навчання студентів (Gow L., Kember D., 1993) або методи навчання з рекомендаціями щодо їх відносної корисності (Dunlosky J., Rawson K. A., 2013).

Метою цієї статті є методологічне обґрунтування необхідності збереження підготовки студентів за спеціалізацією «практична психологія» в рамках спеціальності «психологія».

Вихідними логічними, суспільно-історичними та освітологічними положеннями для аргументації цієї необхідності виступають п'ять взаємопов'язаних груп аргументів, які ми маємо намір послідовно розглянути. Вони стосуються:

- історії становлення практичної психології в Україні протягом останніх 30 років;
- актуального стану підготовки майбутніх психологів у вишах країни;
- структури галузі як однієї з суспільних практик;
- структури діяльності у практичній психології;
- порівняльного аналізу методології наукової та практичної психології.

Історія становлення практичної психології в Україні. З часу заснування в 1945 році в м. Києві Інституту психології розпочинається період становлення вітчизняної психологічної науки в її сучасному розумінні, як інституціалізованої форми діяльності з метою одержання нових знань. Видатними науковцями – Г. С. Костюком, Г. О. Баллом, Ю. З. Гільбухом, Д. Ф. Ніколенком, П. Р. Чаматою, О. В. Киричуком, С. Д. Максименком, Ю. І. Машбицем, В. О. Моляком, О. М. Раєвським, В. А. Роменцем – закладаються теоретичні та методологічні основи психологічної науки. Поряд з цим, у надрах академічної психології обґрунтовуються підходи, категорії і поняття майбутньої практичної психології (Кісарчук З. Г., 1998; Лушин П. В., 1993; Максименко С. Д., 1998; Панок В. Г., 1994). Починаючи від 90-х років 20 століття (Наказ МО України, 1999) і до сьогодні психологічна практика активно впроваджується в різні сфери діяльності людини, зростає потенціал методології практичної психології

та вага прикладних психологічних досліджень (Лозова О. М., 2014).

Сьогодні усвідомлення того факту, що успішна діяльність у сфері економіки, культури, освіти, політики забезпечується людським фактором, підвищило попит на психологів різних, переважно прикладних, напрямів підготовки. Державні (міністерства, організації, підприємства) і недержавні структури активно виступають замовником психологічних послуг.

Актуальний стан підготовки майбутніх психологів у вишах країни. На кінець 2015 року в Україні загальна кількість ВНЗ та їх філій, які готували психологів і практичних психологів, складала 127, що практично співпадає з кількістю вишів, акредитованих за напрямом підготовки в галузі «Соціально-політичні науки» (Довідник, 2016). Кількість вишів, які забезпечували підготовку студентів за напрямком «практична психологія» складала третину від числа всіх вишів, що випускають фахівців психологічного профілю, при цьому 76% з них забезпечувалась вишами державної форми власності (див. Рис.1).

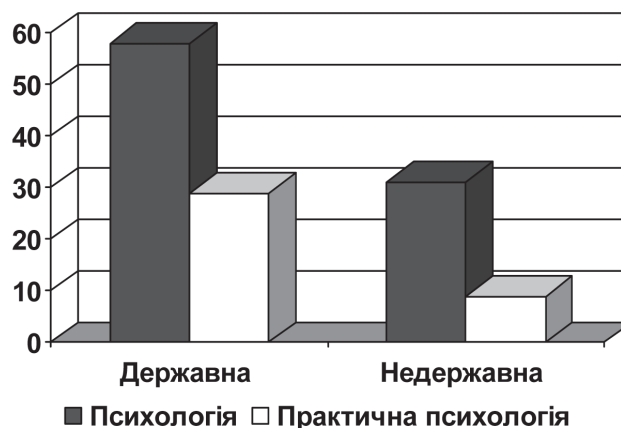

Рис. 1. Підготовка студентів за напрямом «психологія» та «практична психологія» залежно від форми власності ВНЗ України (кінець 2015 р.)

Згідно з Класифікатором професій ДК 003:2010, як психологи, так і практичні психологи (ОКР «магістр») можуть посідати такі посади: молодший науковий співробітник (психологія), науковий співробітник (психологія), науковий співробітник-консультант (психологія), викладач університетів та вищих навчальних закладів, практичний психолог, психолог, фахівець з профорієнтації, головний профконсультант, головний психолог, консультант / завідувач психолого-медико-педагогічної консультації, завідувач районного (міського) профконсультативного пункту, начальник центру (психологічного забезпечення, соціально-трудова реабілітації дорослих, з надання соціальних послуг тощо) (Класифікатор, 2010).

Як показує досвід освітньої діяльності, спеціальність «практична психологія» користується стабільним попитом на ринку освітніх послуг.

Кількість студентів заочної форми навчання коливається в діапазоні від 51% до 60% щодо кількості студентів, які опановують фах у денній формі навчання (див. Рис. 2).

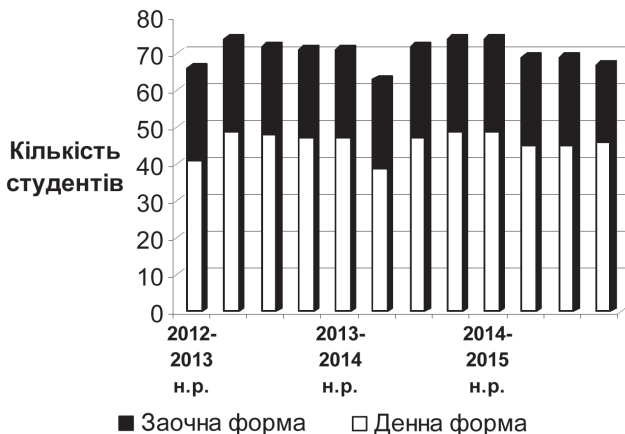

Рис. 2. Динаміка контингенту студентів напряму підготовки «практична психологія» залежно від форми навчання

Наведений фактаж переконує в тому, що обидві галузі професійної підготовки – психологія і практична психологія – забезпечують вирішення значного сектору професійних завдань і функцій, скеровані на подолання вагомих суспільних проблем і ґрунтуються на достатній освітній базі. Не цілком диференціюючи їх професійні функції та компетентності, суспільство і держава потребують зусиль дипломованого психолога і дипломованого практичного психолога рівною мірою.

Структура галузі професійної діяльності.

На думку одного із засновників практичної психології як професійної діяльності в Україні В. Г. Панка, практична психологія – це «галузь професійної діяльності, яка має на меті визначення психологічних особливостей життєвої ситуації та індивідуальності людини, розробку і впровадження у практику технологій, методик і прийомів внесення позитивних змін у її внутрішній світ та процес міжособистісної взаємодії, профілактику небажаних форм поведінки для найбільш повного розкриття сутнісних сил людини» (Панок В. Г., 2011, с. 42).

Стосовно практичної психології можна говорити як у більш вузькому, так і в більш широкому сенсі. Широке трактування терміну відбиває зв'язок психологічної науки з різними напрямками людської практики. Вузьке трактування – це, властиво, «психологічна практика» як надання допомоги конкретним людям у вирішенні їхніх психологічних проблем, у їхньому особистісному зростанні, у подоланні різного роду кризових ситуацій. Ця галузь охоплює певну психологічну практику, а також її наукове й методичне забезпечення.

Аналогічно з таким трактуванням, таксономію діяльності практичного психолога можна здійснювати, принаймні, за двома критеріями: за сфера-

ми суспільної діяльності та видами психологічних практик. За першим критерієм виділяють таку низку діяльностей: психологічна служба системи освіти, соціально-психологічна служба для молоді, психологія сім'ї, психологія бізнесу, юридична психологія, політична психологія, психологія управління, екологічна психологія, психологія масових комунікацій та ін. Другий критерій всередині кожної з цих сфер диференціює діяльність психолога-практика на такі види: психотерапія, психологічне консультування, психологічний супровід, психологічна допомога, психологічні тренінги, психологічні семінари, активне соціально-психологічне навчання, рольові, ділові та імітаційні ігри, психологічна експертиза тощо. Існують також цілісні психологічні школи (психоаналіз, біхевіоризм, когнітивна психологія, гуманістична психологія і т. ін.), які поєднують у собі теоретичні засади, методологію і методики, практичні психотехнічні прийоми, вправи, методи (Панок В. Г., 2011, с. 63).

Відтак, будучи розгалуженою і складно структурованою діяльністю, практична психологія апріорі мусить мати власну специфічну методологію: цілі, завдання, функції, предметну галузь, методичний базис.

Структура діяльності практичного психолога.

На початку 2000-х рр. на шпальтах журналу «Практична психологія та соціальна робота» розгорнулася дискусія про методологічний статус практичної психології (Кісарчук З. Г., 2002). Позиції учасників круглого столу, матеріали якого покладені в основу зазначених публікацій, постали як осмислення та увиразнення позицій стосовно двох основних секторів психологічної науки нашого часу – академічної та практичної психології.

Так, на думку В. Г. Панка, психологічна наука і практична психологія – це два окремих види професійної діяльності, які мають свою специфіку, свою мету, завдання, підходи, компетенції. Результатом діяльності професіоналів наукової психології є сукупність знань, законів, закономірностей, і в цьому аспекті наукова психологія нічим не відрізняється від багатьох інших наук. Як тільки визначено закономірність, виявлено певну залежність, встановлено норму, побудовано графік, науковцю треба шукати інший предмет дослідження. Метою діяльності професіоналів у галузі практичної психології є корекція або допомога, фасілітація або катарсис. Психологічна практика впроваджує в життя розроблені практичною психологією технології, узагальнення практичного досвіду, які початково спираються на закони та методи наукової психології. Таким чином, практична (прикладна) психологія, основною функцією якої є трансляція фундаментальних науково-психологічних законів, принципів і підходів до конкретних психологічних і соціальних проблем конкретної людини, груп людей, має бути

містком між психологічною практикою і науковою психологією (Кісарчук З. Г., 2002, с. 61-64).

Протилежну точку зору відстоював Ю.М. Швалб. З погляду цього вченого, на сьогодні внесок практичної психології в наукове уявлення про людину можна вважати рівним нулю. Ця доволі жорстка теза пов'язана з такими міркуваннями. По-перше, практичний психолог працює з реальною людською проблемою, а не з науковою проблемою. Він має справу з конкретними людьми, а не з ідеалізованими об'єктами дослідження, а відтак не може зійснити «вихід в ідеалізацію» своєї діяльності. По-друге, спосіб роботи і специфіка одержуваного результату такі, що вони не дають можливості оформити їх у текст, значущий для наукового співтовариства. Тому практичні психологи випадають із контексту наукової дискусії, що є однією з обов'язкових умов розвитку науки (Кісарчук З. Г., 2002, с. 51-57).

З. Г. Кісарчук у сфері психологічної допомоги людині виділила два аспекти: практичний – як безпосереднє надання допомоги конкретним людям у розв'язанні їхніх психологічних проблем, та науковий – як теоретичне та методичне забезпечення зазначеного процесу, тобто дослідження індивідуальності людини у конкретних умовах її життя, обґрунтування психологічних впливів на неї, розробка відповідних технологій тощо. Авторка констатувала, що науковий аспект практичної психології у своєму розвитку очевидно відстає від суто практичного, який стрімко розвивається, базуючись переважно на чужорідних і досить еkleктичних теоретичних концепціях (Кісарчук З. Г., 2002, с. 29-34).

Порівняльний аналіз методології наукової та практичної психології. У чому ж полягає методологічна різниця між науковою та практичною діяльністю психолога? Критерії порівняння цих типів психологічного знання, запропоновані Ю. М. Швалбом, такі: підстави знання, об'єкт, предмет, форма представленості предмета, мета, інструмент, спосіб, результат та форма представленості результату (Кісарчук З. Г., 2002, с. 29-34).

Якщо підставою психологічної науки є конкретна парадигма, зміна якої визначає зміну концептуальних основ наукового знання, то підставою системи знань практичної психології виступає той чи інший науково-практичний концепт – узагальнена науково-теоретична модель психічного життя особистості (психоаналітична, біхевіористична, гуманістична).

В об'єктивній сфері пізнання наукова психологія фактично не має справи з реальними живими людьми або групами, оскільки завжди орієнтована на певну ідеалізацію або абстракцію. Практична психологія завжди має справу тільки з індивідуальними проявами й характеристиками людей або групи.

Предметом психологічної науки виступає пев-

ний фрагмент об'єкта, його конкретизація й уточнення, або наукова проблема. Для практичної психології предметом знання виступає клінічний випадок, тобто такий індивідуальний прояв, що вимагає особливого вимірювання і перетворення або адаптації до нормального плину життя.

У науковому знанні універсальним способом представленості предмета є гіпотеза. У практичній психології предмет представлений у формі живого запиту клієнта.

Загальною метою наукового знання виступає розробка моделі; ціль практичної психології – надання допомоги.

Для наукової психології основним пізнавальним інструментом є рефлексивні мисленеві моделі. Практична психологія, спирається на власний інструмент – особливу форму мислення, яку можна назвати розуміння.

Основний спосіб пізнавальної діяльності для науки Нового часу є експеримент як засіб одержання надійного, достовірного знання. Для практичної психології основним способом одержання знання є «техніка» або «технологія».

Для науки загальним результатом є встановлення певного закону. Для практичної психології результат полягає у вирішенні проблеми клієнта.

У науковій психології універсальним способом оформлення отриманих результатів є особливий текст, у якому обґрунтовується правомірність, надійність і вірогідність цих результатів. У практичній психології результат оформлюється через опис випадку як взаємодії «психолог-клієнт».

Узагальнення вищезазначених характеристик надає підставу зробити висновок про особливість методології психопрактичної діяльності порівняно з діяльністю в галузі наукової психології. Тому цілком слушною видається думка Ф. Є. Василюка, який зазначає: «У новій ситуації у зв'язку з народженням властиво психологічної практики звичне гасло про впровадження наукової психології у практику повинне бути перевернуте: навпаки, практику треба впроваджувати у психологію. Практика повинна ввійти всередину психології, причому ввійти як головний філософський принцип всієї психології, який скеровує діяльність на допомогу людині (Василюк Ф. Є., 2003, с. 106-107).

Висновки. Проведений аналіз переконує в тому, що практична психологія протягом понад трьох десятиріч свого становлення в Україні накопичила великий методологічний потенціал для осмислення основ надання психологічної допомоги, стала розгалуженою і складно структурованою діяльністю. Порівняно з діяльністю в галузі наукової психології, психопрактична діяльність має особливу методологію в аспектах цілей, завдань, функцій, предметної області, методичного базису.

Суспільство і держава потребують зусиль дипломованого психолога і дипломованого практичного психолога рівною мірою, оскільки ці фахівці забез-

печують вирішення значного масиву професійних завдань, скерованих на подолання вагомих суспільних проблем, і ґрунтуються на достатній освітній базі.

На підставі зазначеного вважаємо доведеним факт необхідності збереження в нашій країні

підготовки студентів за спеціалізацією «практична психологія» в рамках спеціальності «психологія».

Подальшу перспективу дослідження вбачаємо у вивченні освітологічних умов гармонізації освітніх програм підготовки психологів і практичних психологів в Україні.

Література

1. **Бурак О. С.** Концепція холистичної освіти у процесі формуванні цілісної особистості постмодерну / Бурак О. С. // Неперервна професійна освіта: теорія і практика, 2015, №3, С.52-56.
2. **Василюк Ф. Е.** Методологический анализ в психологии / Ф. Е. Василюк. – М.: МГППУ; Смысл, 2003. – 240 с.
3. **Довідник ВНЗ України** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/guide/search-17-0-0-099-0.html>
4. **Кісарчук З. Г.** Методологія і методи практичної психології (Продовження) [Текст] / З. Г. Кісарчук // Практична психологія та соціальна робота : Науково-практичний освітньо-методичний журнал. – 2002. – N 4. – С. 61 – 64.
5. **Кісарчук З. Г.** Методологія і методи практичної психології [Текст] / З. Г. Кісарчук // Практична психологія та соціальна робота : Науково-практичний та освітньо-методичний журнал. – 2002. – N2. – С. 53-57.
6. **Кісарчук З. Г.** Методологія і методи практичної психології [Текст] / З. Г. Кісарчук // Практична психологія та соціальна робота : Науково-практичний та освітньо-методичний журнал. – 2002. – N3. – С. 29-34.
7. **Кісарчук З. Г.** Практична психологія в контексті культур / З. Г. Кісарчук. – К.: Ніка-Центр, 1998. – 272 с.
8. **Лозова О. М.** Синергійність наукових досліджень професіогенезу психологів: компетентнісний підхід / О. М. Лозова // Компетентнісний підхід у професійній підготовці майбутніх психологів: моногр. / авт. кол.; під наук. ред. Лозової О. М. – Вінниця: Віндрук, 2014. – С. 5 – 12.
9. **Лунт И.** Европейский диплом по психологии EuroPsy: разработка стандартов высшего уровня профессионального психологического образования / И. Лунт // Национальный психологический журнал – № 2 [8] – 2012, С. 58 – 63.
10. **Лушин П. В.** Психологічна служба педінституту: теоретико-експериментальні проблеми / П. В. Лушин // Практична психологія і школа. – К.: Освіта, 1993. – 64 с.
11. **Максименко С. Д.** Психологія в соціальній та педагогічній практиці: методологія, методи, програми, процедури / С. Д. Максименко. – К.: Наук. думка, 1998. – 226 с.
12. **Наказ МО України** «Про затвердження Положення про психологічну службу системи освіти України» від 03.05.1999 р., № 127.
13. **Панок В. Г.** Концепція національної соціально-психологічної служби / В. Г. Панок // Педагогіка і психологія. – 1994. – № 2/3. – С. 17 – 37.
14. **Панок В. Г.** Теоретико-методологічні засади розвитку практичної психології в Україні [Текст] : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01 / Панок Віталій Григорович ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. – К., 2011. – 440 арк.
15. **Перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF>
16. **Постанова Кабінету Міністрів України** «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» від 29 квітня 2015 р. № 266 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF>
17. **Dunlosky J., Rawson K. A., Marsh E. J., Nathan M. J., Willingham D. T.** Improving Students' Learning With Effective Learning Techniques: Promising Directions From Cognitive and Educational Psychology. Psychological Science in the Public Interest. 2013, no. 14(1), 4–58, DOI: 10.1177/1529100612453266.
18. **Gow L., Kember D.** Conceptions of Teaching and their Relationship to Student Learning. British Journal of Educational Psychology. 1993, Volume 63, Issue 1, pages 20–23, DOI: 10.1111/j.2044-8279.1993.tb01039.x.
19. **Johnson W. B., Kaslow N.** (editor) Oxford Handbook of Education and Training in Professional Psychology, Oxford University Press, 2014, 608 p.
20. **Malecki, C. K.; Demaray, M. K.** Social support as a buffer in the relationship between socioeconomic status and academic performance. School Psychology Quarterly, 2006, Vol 21(4), 375-395, DOI: 10.1037/h0084129.

ПСИХОЛОГИЯ VS ПРАКТИЧЕСКАЯ ПСИХОЛОГИЯ? ОТЗВУК НАУЧНОЙ ДИСКУССИИ В ОБРАЗОВАНИИ

Лозова Ольга, доктор психологических наук, профессор, заведующий кафедры практической психологии Института человека, Киевский университет имени Бориса Гринченка, пр-т. П.Тычины, 17, 02152 г. Киев, Украина, o.lozova@kubg.edu.ua

В статье проанализирована предыстория становления практической психологии в Украине за последние 30 лет; актуальное состояние высшего образования психологов; структура практической психологии как одной из общественных практик; структура деятельности в практической психологии. Проведен сравнительный анализ методологии научной и практической психологии. Сделан вывод о необходимости сохранения подготовки студентов по специальности «практическая психология» в рамках специальности «психология».

Ключевые слова: высшее образование в Украине; методология деятельности; практическая психология; психология; сравнительный анализ.

PSYCHOLOGY VS. APPLIED PSYCHOLOGY? EDUCATIONAL ECHO OF A SCIENTIFIC DISCUSSION

Lozova Olga, Doctor of Psychology, Professor, Head of the chair of Applied Psychology Institute of Humanities, Borys Grinchenko Kyiv University, P. Tychnyna ave. 17, 02152 Kyiv, Ukraine, o.lozova@kubg.edu.ua

The article analyzes the background of the formation of practical psychology in Ukraine over the past 30 years; current state of higher education of psychologists; the structure of applied psychology as one of the areas of social practices; the structure of activity in the practical psychology.

A comparative analysis of the methodologies of scientific and practical psychology was conducted.

It is argued that practical psychology in Ukraine has accumulated a great methodological potential during the three decades of its development, in order to understand psychological support practices and became an extensive and well-structured field of research.

Compared to the field of scientific psychology, practical activities have a special methodology regarding goals, objectives, functions, domains and methodical basis.

Society and the state equally need efforts of Psychology practitioners and theorists because these professionals provide solutions aimed at overcoming significant social issues, basing on an adequate educational background.

Considering this, the need to maintain «Practical Psychology» students' specialization within the «Psychology» specialty is a necessary decision.

Key words: comparative analysis; higher education in Ukraine; methodology activities; practical psychology; psychology.

Стаття надійшла до редакції 26.04.2016

Прийнято до друку 26.05.2016